

فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

سال پنجم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳۹۰

تاریخ دریافت: ۸۹/۹/۱ تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۱/۲۸

صص ۸۷ - ۱۱۲

مقایسه تاثیر آموزش بر ویژگی های کارآفرینی دانشجویان

شهرام گیلانی نیا^۱، سید جواد موسویان^۲

چکیده

امروزه پرداختن به مقوله کارآفرینی و تربیت دانش آموختگانی که دارای توانایی ها و مهارت های لازم برای راه اندازی یک کسب و کار مناسب باشند، از وظایف اصلی هر دانشگاه محسوب می شود. هدف کلی این مطالعه مقایسه ویژگی های کارآفرینی دانشجویان جهت بررسی تاثیر آموزش دانشگاه در افزایش این ویژگی هاست. جامعه آماری این پژوهش، دانشجویان ترم اول و ترم آخر کارشناسی پیوسته دانشگاه های استان گیلان بوده که از این دانشجویان به روش نمونه گیری طبقه ای ۶۴۱ نفر انتخاب شدند و برای جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه و برای آزمون فرضیه ها از آزمون تی و آزمون کای دو استفاده شده است. نتایج مبین

این است که بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ویژگی‌های کارآفرینی تفاوت وجود ندارد.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، دانشجو، آموزش دانشگاه، ویژگی‌های شخصیتی.

مقدمه

در اقتصاد رقابتی و مبتنی بر بازار دنیای کنونی که با تحولات و تغییرات سریع و شتابان محیط بین‌الملل و گذر از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی و تغییر اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی همراه است، از کارآفرینی به عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی یاد می‌شود، زیرا می‌تواند باعث رشد و توسعه اقتصادی کشورها، افزایش بهره‌وری، ایجاد اشتغال و رفاه اجتماعی شود. (احمدپورو دیگران، ۱۳۸۳، ۱). امروزه، سرمایه انسانی، سرمایه‌ای گران‌سنگ و دارای نقش اساسی است. آموزش به عنوان مؤثرترین طریق ایجاد توسعه آن و اسلحه‌ای رقابتی محسوب می‌شود. امروزه، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به عنوان اساسی‌ترین نهاد تولید و انتقال دانش، با بحران‌های مختلفی از جمله مسأله اشتغال دانش‌آموختگان خود مواجه هستند، تجربیات موجود در زمینه اشتغال در کشور نشان می‌دهد که یکی از راه‌های فایده‌آمیز بر این مسأله ارائه تعریفی نو از مقوله کار و اشتغال و گذر از کارجویی و کاریابی به کارآفرینی و نیز اشاعه آن از طریق آموزش است. (زمانی، ۱۳۸۴، ۱). آموزش مهمترین و کلیدی‌ترین نقش را در توسعه کارآفرینی دارد. دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی باید آموزش‌های لازم را جهت توسعه کارآفرینی و فرهنگ سازی در دستور کار خود قرار دهند دانشگاه‌ها به عنوان متولی اصلی پرورش نیروی متخصص جامعه، نقش تعیین‌کننده‌ای در توسعه کارآفرینی در کشور دارند به همین دلیل امروزه این نگرش به وجود آمده است که سرمایه اصلی دانشگاه‌های آینده از فارغ‌التحصیلان کارآفرین تامین خواهد شد (شفیع زاده، ۱۳۸۶، ۵).

در حال حاضر سیر تحولات جهانی، کارآفرینان را در خط مقدم توسعه فن آوری و اقتصادی قرار داده است تجربه موفقیت آمیز اغلب کشورهای پیشرفته و نیز برخی از کشورهای

در حال توسعه در عبور از بحران‌های اقتصادی به واسطه توسعه کارآفرینی در آن کشورها، موجب گردیده تا سایر کشورها نیز برای کارآفرینی، کارآفرینان و شکل‌گیری کسب و کارهای نوآورانه اهمیت خاصی قایل گردند. با توجه به پدیده جهانی شدن اقتصاد، برخی عقیده دارند که بازارهای جهانی فردا از آن شرکت‌هایی است که به ریسک‌پذیری کارآفرینانه بها می‌دهند و برای گسترش سرمایه‌های فکری خود در حد کلان سرمایه‌گذاری می‌کنند، در بالندگی فردی پرتلاشند و در خط مشی‌گذاری، شرایط محیطی را مد نظر قرار می‌دهند. بر همین اساس، آموزش، یکی از ابزارهای مهم در گسترش کارآفرینی است که مورد توجه ویژه‌ای واقع شده است. با توجه به مطالعات مختلفی که صورت گرفته ثابت شده است که ویژگی‌های کارآفرینان اغلب اکتسابی است و نه توارثی و از این رو، در حال حاضر آموزش کارآفرینی به یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین فعالیت‌های دانشگاه تبدیل شده است. عصر جدید، عرصه رقابت بر سر منابع و سرمایه‌هاست. کشورهای بزرگ صنعتی که فاتحان این عرصه‌اند، بهره‌وری از منابع و سرمایه‌ها را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند و در پرتو وجود افراد تحصیل‌کرده و متخصص، چرخ‌های رشد و توسعه را به حرکت درآورده‌اند و به ابداعات و نوآوری‌هایی دست یافته‌اند. دسترسی به این نوآوری‌ها که اقتصاد کشورهای توسعه یافته را زنده کرده است، منوط به کارآفرینی است. (Shane, 2003, 259) کارآفرینی موضوعی است که از اواخر قرن بیستم مورد توجه محافل آموزشی کشورهای جهان قرار گرفته است. اما مهم این است که اکنون در عرصه جهانی افراد خلاق و مبتکر به عنوان کارآفرینان، منشأ تحولات بزرگی در زمینه صنعتی، تربیتی و خدماتی شده‌اند. همچنین، چرخه‌های توسعه اقتصادی همواره با توسعه کارآفرینی به حرکت در می‌آید؛ به عبارت بهتر، کارآفرینی موتور رشد و توسعه است (Schumpeter, 1934) مطالعاتی که در زمینه ارتباط بین ویژگی‌های فردی و رشد و توسعه اقتصادی صورت گرفته است، نشان می‌دهند که پیشرفت به یک گروه و مذهب خاصی اختصاص ندارد و با رشد و توسعه برخی از ویژگی‌ها در افراد می‌توان رشد اقتصادی را در جوامع مختلف فراهم کرد. (Mc Clelland, 1961) به نظر می‌رسد توجه به

کارآفرینی و پرورش زمینه‌های تحقق آن در جوامع امروز یک ضرورت است. مک کلند (۱۹۶۱) ویژگی‌های افراد کارآفرین را شامل انگیزه پیشرفت، ریسک پذیری، کنترل درونی، خلاقیت و استقلال طلبی می‌داند. براساس تحقیقات انجام شده، پرورش ویژگی‌های ذکر شده در افراد باعث تقویت قابلیت‌های کارآفرینی آنان می‌شود. برخی تحقیقات نشان می‌دهند که در افراد قابلیت‌هایی وجود دارد که پرورش این قابلیت‌ها موجب کارآفرینی آنان می‌شود. از مهمترین این ویژگی‌ها خلاقیت، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و استقلال طلبی است. بیشتر اندیشمندان و صاحب نظران حوزه فعالیت‌های اقتصادی، خلاقیت و نوآوری و به طور خلاصه کارآفرینی و تولید دانش محور را عوامل کلیدی موفقیت و ماندگاری در عرصه بازارهای رقابتی امروزی درسطوح ملی و بین‌المللی می‌دانند. در کشور ما این عوامل وقتی محقق می‌شوند که دانش آموختگان دانشگاه‌ها بیش از پیش به جای جستجوی فرصت‌های شغلی در ارگان‌های دولتی به کارآفرینی روی آورند و خود به عنوان فعالان مستقل در عرصه‌های اقتصادی مشغول شوند (مصلح شیرازی، ۱، ۱۳۸۴) و در این راستا آموزش عالی باید بتواند با ارایه برنامه‌های آموزشی مناسب در بروز ویژگی‌هایی مانند رقابت طلبی، قدرت طلبی، ریسک‌پذیری و... در دانشجویان موثر باشد و توانایی‌های بالقوه دانشجویان را شناسایی کند و این توانایی را بین آن‌ها ایجاد کند که دانش آموختگان به جای جستجوی کار، خودشان به عنوان نیروی مولد علاوه بر ایجاد کسب و کار برای خود برای دیگران نیز کار ایجاد کنند (رستمی و صالحی، ۲، ۱۳۸۶).

یکی از باورهای اساسی در مورد ویژگی‌های مهم کارآفرینی این است که افرادی که از این ویژگی‌ها برخوردارند با احتمال بیشتری به کارآفرینی دست می‌زنند، شاید بتوان گفت که در شرایط مساوی، افرادی که از این انگیزه‌ها و ویژگی‌ها برخوردارترند نسبت به افرادی که از این ویژگی‌ها کمتر برخوردارند با احتمال بیشتری به کارآفرینی روی می‌آورند (مصلح شیرازی و صناعی، ۱۳۸۶، ۴). از بین ویژگی‌های کارآفرینی که مورد مطالعه پژوهشگران زیادی

قرار گرفته است چند ویژگی توفیق طلبی، قدرت طلبی، استقبال از قرار گرفتن در موقعیت رقابتی و ریسک پذیری بیشتر از بقیه مورد توجه پژوهشگران است.

در این راستا، تحقیقاتی در این خصوص در داخل و خارج از کشور انجام شده است که در ذیل به آن می‌پردازیم.

عزیزی (۱۳۸۲) با هدف بررسی زمینه‌های بروز و پرورش کارآفرینی در دانشجویان، نشان داد که بین متغیرهای میزان تحمل، اعتماد به مهار درونی، نیاز به پیشرفت، مخاطره پذیری، خلاقیت و نوآوری و استقلال طلبی با کارآفرینی رابطه مثبت وجود دارد.

یافته‌های پژوهش جعفرزاده (۱۳۸۳) که به منظور شناخت و سنجش رابطه ویژگی‌های گوناگون فارغ التحصیلان دانشگاهی با میزان کارآفرینی و طراحی الگویی برای پیش بینی توان دانش‌آموختگان دانشگاهی در کارآفرینی بوده است نشان می‌دهد که ویژگی‌های روان‌شناختی و مدیریتی، نقش اول را در کارآفرینی ایفا می‌کنند و ویژگی‌های تحصیلی، محیطی و جمعیت‌شناختی در مرحله بعدی بالاترین تأثیر گذاری را به عهده دارند. در مجموع، کل این پنج متغیر مستقل ۹۰ درصد میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان دانشگاهی را تبیین می‌کنند. بدری (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان "بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان" در دانشگاه اصفهان انجام داد که هدف کلی این پژوهش، بررسی قابلیت‌های کارآفرینی مانند (استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری و خلاقیت) در دانشجویان و تاثیر آموزش‌های دانشگاهی در افزایش این قابلیت‌هاست و برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده و نمونه آماری مشتمل بر ۲۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان بود. داده‌ها و یافته‌های مربوط نشان داد که نمرات قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان از میزان متوسط نمره معیار بالاتر است و تفاوت به دست آمده بر اساس آزمون همبستگی معنادار است و بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر دانشگاه اصفهان در زمینه استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی و انگیزه پیشرفت و خلاقیت تفاوت معناداری وجود ندارد.

مصلح شیرازی (۱۳۸۴) در تحقیقی تحت عنوان "مقایسه ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان دختر و پسر" در دانشگاه شیراز انجام داد در این تحقیق با استفاده از مقیاس‌های شناخته شده روحیات یک نمونه تصادفی ۲۰۰ نفر از دانشجویان سال اول و چهارم دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی و مهندسی دانشگاه شیراز را از نظر ویژگی‌های توفیق طلبی، ریسک پذیری، قدرت طلبی و رقابت مندی مورد مطالعه قرار داد. نتایج حاصل نشان داد که در مجموع دانشجویان شیراز از سطح روحیه کارآفرینی چندانی برخوردار نیستند. و دانشجویان دانشکده مهندسی از انگیزه ریسک پذیری بالاتری نسبت به دانشکده علوم انسانی برخوردار بوده و در مقابل دانشجویان دانشکده علوم انسانی نسبت به دانشجویان مهندسی از انگیزه توفیق طلبی بالاتری برخوردار بودند و از نظر هیچ یک از ویژگی‌های کارآفرینی و سطح روحیه کارآفرینی بین دانشجویان پسر و دختر تفاوت معناداری مشاهده نشده است. عزیزی و همکارانش (۱۳۸۴) در تحقیقی به بررسی ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان سال آخر کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی پرداخت و ۳۳۰ نفر از دانشجویان با استفاده از روش نمونه گیری طبقه‌ای و خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. ویژگی‌های کارآفرینی مورد سنجش در این تحقیق تحمل ابهام، کنترل درونی، توفیق طلبی، ریسک پذیری، خلاقیت و استقلال طلبی هستند. نتایج این پژوهش نشان داد بین متغیرهای فوق با کارآفرینی رابطه معناداری وجود دارد. علاوه بر این نتیجه پژوهش نشان داد که بین برنامه‌های تحصیلی و آموزش ارائه شده از سوی دانشگاه و میزان کارآفرینی دانشجویان از دیدگاه آنان، تفاوت معناداری وجود ندارد. به عبارت دیگر، برنامه‌های آموزشی فعلی دانشگاه تاثیری در میزان کارآفرینی دانشجویان ندارد. ویژگی‌ها و توانایی‌های کارآفرینی بین دانشجویان دانشکده‌های متفاوت معنادار نیست. رستمی (۱۳۸۶) در تحقیقی تحت عنوان "آموزش عالی و پرورش روحیه کارآفرینی دانشجویان" در دانشگاه مازندران انجام داد که هدف اصلی تحقیق زمینه یابی آموزش‌های دانشگاهی در پرورش روحیه کارآفرینی دانشجویان بوده است. جامعه آماری در این تحقیق دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه مازندران بوده و ۳۳۵ نفر از

دانشجویان با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی - طبقه‌ای انتخاب شدند. یافته‌های این پژوهش به این صورت بود که تنها ۲۵ درصد پاسخ‌گویان اعتقاد داشتند که برنامه‌های آموزشی دانشگاه کارآفرینی را در آن‌ها به میزان زیادی پرورش داده است و ۷۵ درصد آنها عملکرد دانشگاه را در زمینه پرورش کارآفرینی ضعیف ارزیابی کرده‌اند. به عبارتی بهتر، عملکرد برنامه‌های آموزشی دانشگاه در زمینه پرورش روحیه کارآفرینی موفق نبوده است و پاسخ‌گویان مرد به لحاظ برخورداری از روحیه کارآفرینی در یک سطح بوده‌اند. صناعی (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان " توسعه و تقویت کارآفرینی در مراکز آموزش عالی جهت پرورش مدیران کارآفرین " انجام داد. هدف او در این پژوهش بررسی پنج انگیزه مهم کارآفرینی، توفیق طلبی، قدرت طلبی، رقابت طلبی، ریسک‌پذیری و مرکز کنترل، در میان مالک - مدیران و مقایسه آن با مدیران حرفه‌ای صنایع بود. در این تحقیق با استفاده از مقیاس‌های شناخته شده، سطح روحیه کارآفرینی یک نمونه تصادفی ۱۴۴ نفره از میان مالک - مدیران و مدیران صنایع استان اصفهان، از نظر ویژگی‌های فوق مورد مطالعه قرار داد. و برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه و همچنین تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های تی، تحلیل واریانس یک طرفه و همبستگی استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان داد که بین مالک - مدیران و مدیران حرفه‌ای در انگیزه‌های ذکر شده تفاوت معناداری ملاحظه نگردید و همچنین میانگین نمرات انگیزه قدرت طلبی در مدیران حرفه‌ای بالاتر از مالک - مدیران بوده که این تفاوت معنادار است. همچنین نشان داد که تأثیر میزان تحصیلات بر انگیزه‌های قدرت طلبی، رقابت مندی، ریسک‌پذیری و کنترل درونی از نظر آماری مورد تایید قرار نگرفت، جز در توفیق طلبی که نشان داد مدیران با تحصیلات بیشتر از انگیزه توفیق طلبی بالایی برخوردارند، تاثیر تجربه کاری مدیران بر هیچ یک از انگیزه‌های کارآفرینی به غیر ریسک‌پذیری، از نظر آماری معنا دار نبود. شیرزادی (۱۳۸۶) در تحقیقی با هدف بررسی رابطه جو مدرسه با روحیه کارآفرینی در دانش‌آموزان دختر پایه‌های دوم و سوم مقطع متوسطه اصفهان انجام داده است و روش تحقیق توصیفی از نوع همبستگی و نمونه آماری شامل ۱۸۰ مدیر و دبیر زن شاغل در

دبیرستان‌های دخترانه بوده است و به منظور گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است و نتایج نشان داد که میان جو سازمانی و روحیه کارآفرینی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، میان جو هنرستان‌ها و دبیرستان‌ها در ایجاد روحیه کارآفرینی رابطه معنادار وجود ندارد. حسینی و همکارانش (۱۳۸۷) در تحقیقی تحت عنوان "آموزش کارآفرینی زیر ساختی برای اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی" در ایران انجام داده است که هدف این پژوهش، بررسی نقش آموزش کارآفرینی بر اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی ایران بوده است و نمونه پژوهش ۴۶ نفر از متخصصان کارآفرینی بوده‌اند که با استفاده از روش دلفی مورد مطالعه قرار گرفتند. بررسی نتایج نهایی نشان داد که اغلب متخصصان معتقد بودند که در گستره جهانی شدن، آموزش سبک تفکر و فرهنگ کارآفرینانه، برگزاری کارگاه‌های آموزشی کارآفرینی، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه ریزی‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها با ارزش‌های کارآفرینی، همکاری‌های علمی با مراکز آموزشی و پژوهشی کشورهای توسعه یافته و تبادل استاد و دانشجو می‌تواند راهکار ارزشمندی برای ایجاد تفکر کارآفرینی و اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی باشد. مشایخی و همکارانش (۱۳۸۷) در تحقیقی با هدف تعیین میزان انگیزه و خلاقیت در کارآفرینی دانشجویان علمی کاربردی و نقش استادان در ایجاد انگیزه کارآفرینی انجام داد و جامعه آماری مورد پژوهش شامل کلیه دانشجویان مجتمع آموزشی جهاد کشاورزی استان مرکزی بوده که بر اساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تعداد ۶۰ نفر از دانشجویان پسر انتخاب شدند و ابزار پژوهش شامل پرسشنامه کارآفرینی بود نتایج حاکی از آن است که دانشجویانی که انگیزش کافی دارند به کار و کارآفرینی و بروز کارهای خلاقانه گرایش نشان می‌دهند و می‌توانند بیش از دانشجویانی که انگیزه کافی ندارند ایده‌های نو ارائه دهند. دیگر این که آموزش به عنوان یکی از عوامل مهم در ایجاد تفکر و انگیزه کارآفرینی در سازمان‌های آموزشی است و برای بالا بردن سطح علمی و دانش فنی دانشجویان و برای ورود به جامعه کاری ضروری است.

نتایج پژوهش هرمن برند استتر^۱ (۱۹۹۷) نشان می‌دهند که پایداری عاطفی کارآفرینان، یعنی جرأت و اعتماد به نفس آنان در پذیرش ریسک‌های منطقی و استقلال آنان در به کارگیری راههای نو برای ارائه کالاها و خدمات و همچنین اقدامات هماهنگ، منعطف و مستمر آنان، حصول موفقیت‌آمیز اهداف را تقویت و میسر می‌نماید. آیوشیک (۲۰۰۶) در تحقیقی با هدف اکتسابی بودن کارآفرینی انجام داد که به این نتیجه رسید که کارآفرینی از طریق آموزش توسعه داده می‌شود. همچنین، در این تحقیق درباره موفقیت‌های دانشگاه در ترقی آموزش کارآفرینی و نیروی بالقوه برای کارآفرینی بحث شده است. آیوشیک در این مطالعه خاطر نشان شده که آموزش ضروری‌ترین نیاز برای مردم است برای اینکه از استعدادهای بالقوه شان آگاهی یابند و با یادگیری مهارت‌ها برای زندگی بهتر در آینده آماده شوند. در مجموع، نتایج نشان داد که کارآفرینی فرایندی اکتسابی و قابل پرورش است که باید توجه لازم به این پدیده مبذول شود. هوارد (۲۰۰۴) در تحقیقی تاثیر توسعه قابلیت‌های کارآفرینی (استقلال طلبی، ریسک پذیری، انگیزه پیشرفت، کنترل درونی، اعتماد به نفس و جسارت خلاقیت) را بر کارآفرینی ۴۵۰ نفر از دانش آموزان مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که رابطه مستقیمی بین این قابلیت‌ها و توانایی کارآفرینی افراد وجود دارد. پروفیسور بهارون و شیخ احمد^۲ (۲۰۰۲) از دانشگاه تکنولوژی مالزی، دسترسی دانشجویان رشته‌های فنی به آموزش کارآفرینی، به ویژه مقایسه فارغ التحصیلان زن و مرد این دانشگاه را مورد مطالعه و بررسی قرار داده اند. آنان خاطر نشان می‌کنند که یادگیری کارآفرینی، احتمال موفقیت فارغ التحصیلان دانشگاهی را در ایجاد کسب و کار مستقل افزایش می‌دهد. به علاوه، تشویق رفتار کارآفرینانه دانشجویان در دانشگاه‌ها، به این امر کمک می‌نماید. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که کارآفرینی را می‌توان یاد گرفت. علاوه بر این، ارایه یک درس کارآفرینی به تمام دانشجویان دانشگاه، یک اقدام ضروری است. لو و همکاران^۳ (۲۰۰۳) در

1 Brand Statter, H , 1997

2 Baharun & sheike Ahmad,f

3 Louw , L ; Van Eeden, S and Bosch , J

پژوهشی که برای تعیین ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان لیسانس و مؤسسات آموزش عالی آفریقای جنوبی انجام دادند، پنج دسته از ویژگی‌ها را معین ساختند: رقابت با استانداردهای تعدیل شده، اعتماد به نفس، کسب تجربه از ناکامی، هدف گذاری و ثبات قدم، میزان انگیزه و انرژی و از این قبیل موارد. نتایج حاصل از این بررسی آن است که اکثر پاسخ دهندگان نمرات خوبی را در هر زمینه یا هر دسته از ویژگی‌ها به دست آوردند. هر چند نسبت به بقیه، مخاطره پذیری کمترین امتیاز را از آن خود نمود. به عبارتی، تمامی ویژگی‌های کارآفرینی با یکدیگر جز مورد مخاطره پذیری، همبستگی داشتند. پوستیگو (۲۰۰۲) در تحقیقی تحت عنوان "آموزش کارآفرینی در کشور آرژانتین انجام داد، هدف این تحقیق بررسی و ارزیابی وضعیت موجود آموزش کارآفرینی در کشور آرژانتین بوده که با استفاده از روش مصاحبه با دانشجویان به این نتیجه رسیده است که از نظر دانشجویان مهمترین دوره‌ها برای آموزش کارآفرینی دوره‌های آموزش خلاقیت و نوآوری است و دانشجویان خلاقیت و نوآوری را موثرترین ویژگی در انجام دادن فعالیت‌های کارآفرینانه عنوان کرده‌اند. گورول و آستن^۱ (۲۰۰۶) در یک بررسی پیرامون پرونده کارآفرینی در میان دانشجویان دانشگاه ترکیه و استفاده از این پرونده برای تدوین برنامه‌های آموزش کارآفرینی در کشور ترکیه از چندین متغیر مناسب استفاده کردند. نوآوری، توفیق طلبی، کانون کنترل، میل به مخاطره پذیری، صبر در مقابل ابهام و اعتماد به نفس از متغیرهای مستقل این بررسی بوده و تمایل به کارآفرینی متغیر وابسته این مطالعه را تشکیل می‌داد. در این بررسی پرسش نامه‌ای در میان چهارصد نفر از دانشجویان دانشگاه ترکیه توزیع شد و از آن سؤالاتی پیرامون برنامه‌هایشان برای آینده پرسیده شد. نتایج این بررسی حاکی از آن است که دانشجویان مایل به نوآوری و دارای ابتکار بیشتری بوده، انگیزه‌های زیادی برای موفقیت دارند، کنترل درونی و تمایل زیادی به مخاطره پذیری در وجودشان طنین انداخته است.

از جمله تحقیقاتی که در رابطه با ویژگی‌های کارآفرینان انجام شده، مطالعات لیتونن (۲۰۰۰) است، فرض اصلی تحقیق وی این است که کارآفرین بودن اتفاقی نیست و کارآفرینی افراد با توجه به موفقیت‌های مختلف و نحوه قرار گرفتن در گروه‌های اجتماعی متفاوت خواهد بود. او دو متغیر "انگیزه توفیق طلبی و تاکید بر کنترل" را مورد آزمون قرار داد. از نظر لیتونن توانایی ریسک پذیری، نو آوری، دانش در زمینه فنون کار، بازار و بازاریابی، مهارت‌های مدیریت کسب و کار، توانایی برای همکاری، برداشت خوب نسبت به کسب و کار و توانایی برای شکار فرصت، از جمله مشخصات یک کارآفرین است.

همچنین در تحقیق حاضر، اهداف ذیل دنبال می‌شود:

- مقایسه تاثیر آموزش بر ویژگی کارآفرینی دانشجویان.

- پی بردن به نقاط قوت و ضعف شیوه‌های آموزشی دانشگاه از نظر کارآفرینی.

در این پژوهش، هدف مقایسه دانشجویان ترم اول و ترم آخر است تا به این موضوع پرداخته شود آیا آموزش دانشگاه تأثیری بر ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان برای ورود به بازار کار گذاشته است؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. بین ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان ترم اول و ترم آخر تفاوت معناداری وجود دارد.

۲. بین جنسیت و ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان ترم اول و آخر رابطه معناداری وجود

دارد.

۳. بین رشته تحصیلی و ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان ترم اول و آخر رابطه معناداری

وجود دارد.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس طرح تحقیق از نوع علی - مقایسه‌ای و بر اساس هدف از نوع

کاربردی است.

جامعه و نمونه تحقیق

جامعه آماری تحقیق حاضر را دانشجویان ترم اول و آخر دانشگاه‌های استان گیلان در ۱۴ رشته تحصیلی طی اسفند ۸۸ تا مرداد ۸۹ تشکیل داده است. (جدول ۱)

جدول (۱). جدول تعداد جامعه آماری

جامعه اول	دانشجویان ترم اول	۲۴۰۰ نفر
جامعه دوم	دانشجویان ترم آخر	۱۶۰۰ نفر

روش نمونه گیری در این تحقیق از نوع نمونه گیری طبقه‌ای است و از آنجا که این پژوهش دو جامعه آماری داشته با توجه به جدول مورگان حجم نمونه در جامعه اول ۳۳۱ نفر و در جامعه دوم ۳۱۰ نفر است. که پس از توزیع پرسشنامه تعداد ۵۶۴ برگ از پرسشنامه‌ها جمع آوری گردید. (جدول ۲)

جدول (۲). جدول تعداد نمونه در هر جامعه

ردیف	تعداد در هر جامعه	تعداد نمونه (حداقل)
جامعه اول	۱۲۰۰	۳۳۱
جامعه دوم	۸۶۱	۳۱۰
جمع	۲۰۶۱	۶۴۱

ابزار جمع آوری داده‌ها

یکی از ابزارهای رایج تحقیقات برای جمع آوری داده‌ها، پرسشنامه است. پرسشنامه مجموعه‌ای از پرسش‌هاست که در آن از پاسخ دهنده خواسته می‌شود نظر خود را نسبت به آنها ارایه نماید. در تحقیق حاضر برای جمع آوری اطلاعات میدانی در مورد مقایسه ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان از پرسشنامه استفاده شده است.

یافته های تحقیق

فرضیه اول :

H₀: بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ویژگی های کارآفرینی تفاوت وجود ندارد.

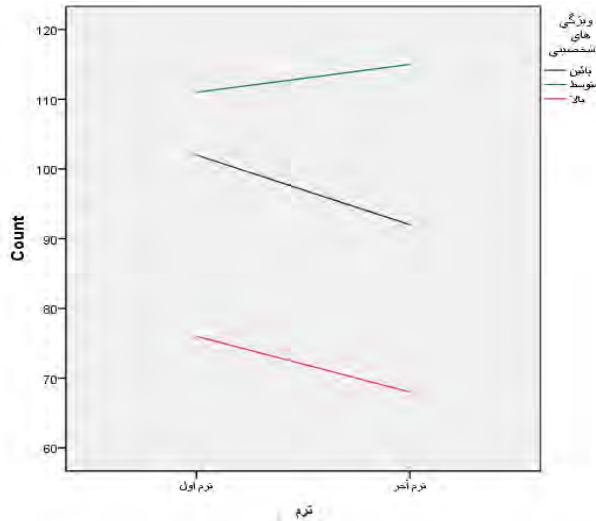
H₁: بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ویژگی های کارآفرینی تفاوت وجود دارد.

جدول (۳). آزمون تی تست ویژگی های شخصیتی دانشجویان ترم اول و ترم آخر

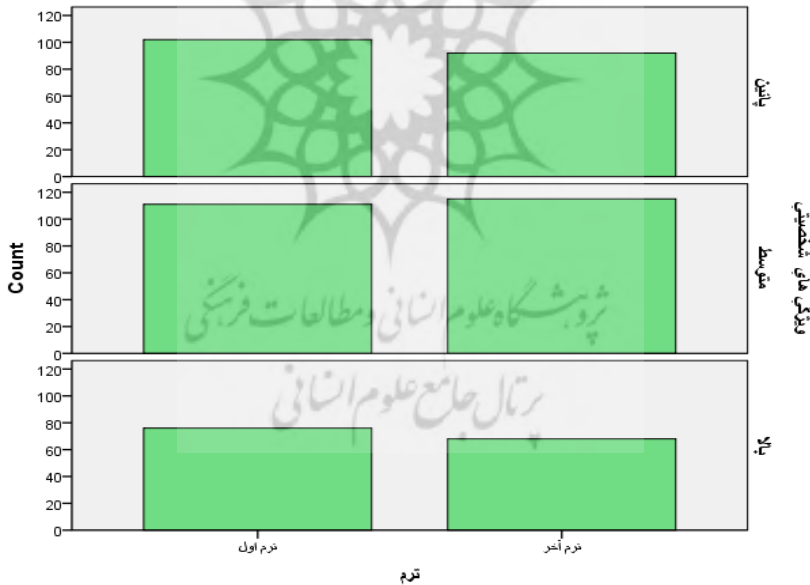
Group Statistics					
Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	ترم	
.04594	.78098	1.9100	289	ترم اول	ویژگی های
.04578	.75914	1.9127	275	ترم آخر	شخصیتی

Independent Samples Test			
		ویژگی های شخصیتی	
		Equal variances assumed	Equal variances not assumed
Levene's Test for Equality of Variances	F	.711	
	Sig.	.399	
t-test for Equality of Means	t	-.041	-.042
	df	562	561.743
	Sig. (2-tailed)	.967	.967
	Mean Difference	-.00269	-.00269
	Std. Error Difference	.06490	.06485
	95% Confidence Interval of the Difference	Lower	-.13017
Upper		.12478	.12469

با توجه به جدول (۳) و با توجه به اینکه $Levene's p > 0.05$ است، واریانس ها برابر هستند. برای بدست آوردن مقدار تی از ستون Equal variances assumed استفاده می کنیم. با توجه به مقدار $sig = 0.967$ نتیجه می گیریم که تفاوتی بین دانشجویان ترم اول و آخر از نظر ویژگی های شخصیتی وجود ندارد.

نمودار (۱). نمودار خطی ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان ترم اول و آخر

نمودار (۲). نمودار ستونی ویژگی‌های شخصیتی ترم اول و آخر

تفکیک فرضیه اول (فرضیات فرعی):

۱. بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ریسک پذیری تفاوت معنی دار وجود دارد.

H_0 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ریسک پذیری تفاوت وجود ندارد.

H_1 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ریسک پذیری تفاوت وجود دارد.

جدول (۴). آزمون تی تست ریسک پذیری دانشجویان ترم اول و ترم آخر

Group Statistics					
	ترم	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
ریسک پذیری	ترم اول	289	1.9100	.77652	.04568
	ترم آخر	275	1.9091	.78006	.04704

Independent Samples Test				
		ریسک پذیری		
		Equal variances assumed	Equal variances not assumed	
Levene's Test for Equality of Variances	F	.020		
	Sig.	.888		
t-test for Equality of Means	t	.014	.014	
	df	562	560.348	
	Sig. (2-tailed)	.989	.989	
	Mean Difference	.00094	.00094	
	Std. Error Difference	.06556	.06557	
	95% Confidence Interval of the Difference	Lower	-.12783	-.12785
		Upper	.12972	.12973

باتوجه به جدول (۴) و با توجه به مقدار $\text{sig}=0.989$ نتیجه می‌گیریم که تفاوتی بین دانشجویان ترم اول و آخر از نظر ریسک پذیری وجود ندارد.

۲. بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر توفیق طلبی تفاوت معنی دار وجود دارد. H_0 :

بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر توفیق طلبی تفاوت وجود ندارد.

H_1 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر توفیق طلبی تفاوت وجود دارد.

جدول (۵). آزمون تی تست توفیق طلبی دانشجویان ترم اول و ترم آخر

Group Statistics					
	ترم	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
توفیق طلبی	ترم اول	289	2.0727	.80250	.04721
	ترم آخر	275	2.1527	.78672	.04744

Independent Samples Test					
		توفیق طلبی			
		Equal variances assumed		Equal variances not assumed	
Levene's Test for Equality of Variances	F			.014	
	Sig.			.906	
t-test for Equality of Means	t			-1.196	-1.196
	df			562	561.499
	Sig. (2-tailed)			.232	.232
	Mean Difference			-.08006	-.08006
	Std. Error Difference			.06696	.06693
	95% Confidence Interval of the Difference	Lower			-.21158
	Upper			.05146	.05139

باتوجه به جدول (۵) و با توجه به مقدار $\text{sig}=0.232$ نتیجه می گیریم که تفاوتی بین دانشجویان ترم اول و آخر از نظر توفیق طلبی وجود ندارد.

۳. بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر رقابت مندی تفاوت معنی دار وجود دارد.

H_0 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر رقابت مندی تفاوت وجود ندارد.

H_1 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر رقابت مندی تفاوت وجود دارد.

جدول (۶). آزمون تی تست رقابت مندی دانشجویان ترم اول و ترم آخر

Group Statistics					
	ترم	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
رقابت مندی	ترم اول	289	1.8858	.78888	.04640
	ترم آخر	275	1.9818	.75191	.04534

Independent Samples Test				
		رقابت مندی		
		Equal variances assumed	Equal variances not assumed	
Levene's Test for Equality of Variances	F	5.549		
	Sig.	.019		
t-test for Equality of Means	t	-1.478	-1.480	
	df	562	561.998	
	Sig. (2-tailed)	.140	.139	
	Mean Difference	-.09601	-.09601	
	Std. Error Difference	.06496	.06488	
	95% Confidence Interval of the Difference	Lower	-.22359	-.22344
		Upper	.03158	.03143

باتوجه به جدول (۶) و با توجه به مقدار $\text{sig}=0.14$ نتیجه می گیریم که تفاوتی بین دانشجویان ترم اول و آخر از نظر رقابت مندی وجود ندارد.

۴. بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر قدرت طلبی تفاوت معنی دار وجود دارد.

H_0 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر قدرت طلبی تفاوت وجود ندارد.

H_1 : بین دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر قدرت طلبی تفاوت وجود دارد.

جدول (۷). آزمون تی تست قدرت طلبی دانشجویان ترم اول و ترم آخر

Group Statistics					
	ترم	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
قدرت طلبی	ترم اول	289	1.9792	.76801	.04518
	ترم آخر	275	1.8109	.74031	.04464

Independent Samples Test				
		قدرت طلبی		
		Equal variances assumed	Equal variances not assumed	
Levene's Test for Equality of Variances	F	.598		
	Sig.	.440		
t-test for Equality of Means	t	2.648	2.650	
	df	562	561.905	
	Sig. (2-tailed)	.008	.008	
	Mean Difference	.16833	.16833	
	Std. Error Difference	.06357	.06351	
	95% Confidence Interval of the Difference	Lower	.04346	.04358
		Upper	.29320	.29308

باتوجه به جدول (۷) و با توجه به مقدار $sig=0.008$ نتیجه می‌گیریم که بین دانشجویان ترم اول و آخر از نظر قدرت طلبی تفاوت وجود دارد.

فرضیه دوم:

H_0 : بین جنسیت و ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی دار وجود ندارد.

H_1 : بین جنسیت و ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی دار وجود دارد.

جدول (۸). آزمون کای دو ویژگی‌های شخصیتی و جنسیت

Case Processing Summary						
	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
ویژگی‌های شخصیتی * جنسیت	563	99.8%	1	.2%	564	100.0%

ویژگی‌های شخصیتی * جنسیت Crosstabulation				
		Count		
		جنسیت		Total
		مرد	زن	
ویژگی‌های شخصیتی	پائین	62	132	194
	متوسط	90	136	226
	بالا	53	90	143
Total		205	358	563

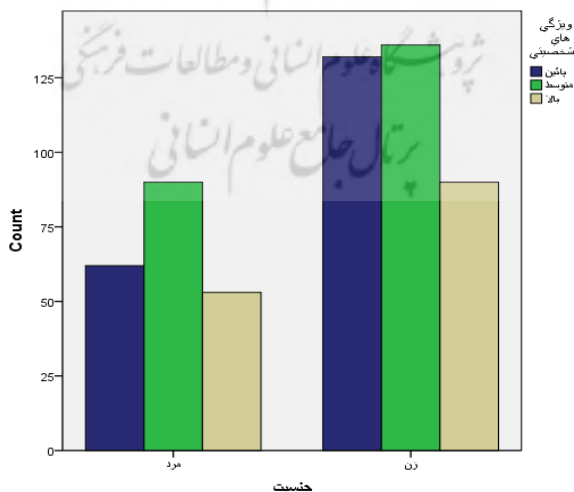
Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.823 ^a	2	.244
Likelihood Ratio	2.842	2	.242
Linear-by-Linear Association	1.188	1	.276
N of Valid Cases	563		
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 52.07.			

باتوجه به جدول (۸) و با توجه به سطح معنی داری مقدار کای دو پیرسون که بیشتر از 0.05 می باشد نتیجه می گیریم که رابطه ای بین جنسیت و ویژگی های شخصیتی وجود ندارد.

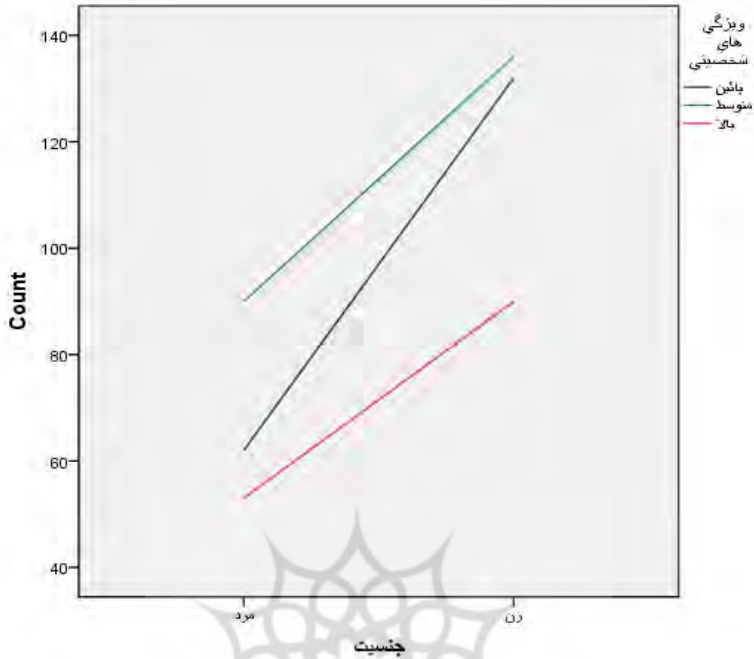
جدول (۹). شدت رابطه بین جنسیت و ویژگی های شخصیتی

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.071	.244
	Cramer's V	.071	.244
N of Valid Cases		563	

باتوجه به جدول (۹) و با توجه به سطح معنی داری مقدار فی که بیشتر از 0.05 است مشاهده می شود که شدت این رابطه نیز معنی دار نیست.

نمودار (۳). نمودار ستونی جنسیت و ویژگی های شخصیتی

نمودار (۴). نمودار خطی جنسیت و ویژگی های شخصیتی

فرضیه سوم:

H_0 : بین رشته تحصیلی و ویژگی های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری وجود ندارد.

H_1 : بین رشته تحصیلی و ویژگی های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول (۱۰). جدول آزمون کای دو رشته تحصیلی و ویژگی های شخصیتی

Case Processing Summary						
	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
رشته تحصیلی * ویژگی های شخصیتی	564	100.0%	0	.0%	564	100.0%

رشته تحصیلی * ویژگی‌های شخصیتی Crosstabulation					
Count					
		ویژگی‌های شخصیتی			Total
		پائین	متوسط	بالا	
رشته تحصیلی	مدیریت صنعتی	21	15	9	45
	مدیریت دولتی	14	24	13	51
	زبان انگلیسی	36	37	13	86
	علوم سیاسی	14	21	7	42
	ادبیات فارسی	9	13	6	28
	حسابداری	34	28	33	95
	جغرافیا	4	10	9	23
	تربیت بدنی	5	14	9	28
	پرستاری	17	14	11	42
	شیمی	18	22	19	59
	فیزیک	7	7	3	17
	زیست‌شناسی	6	10	6	22
	زراعت	7	6	4	17
	علوم دامی	2	5	2	9
Total		194	226	144	564

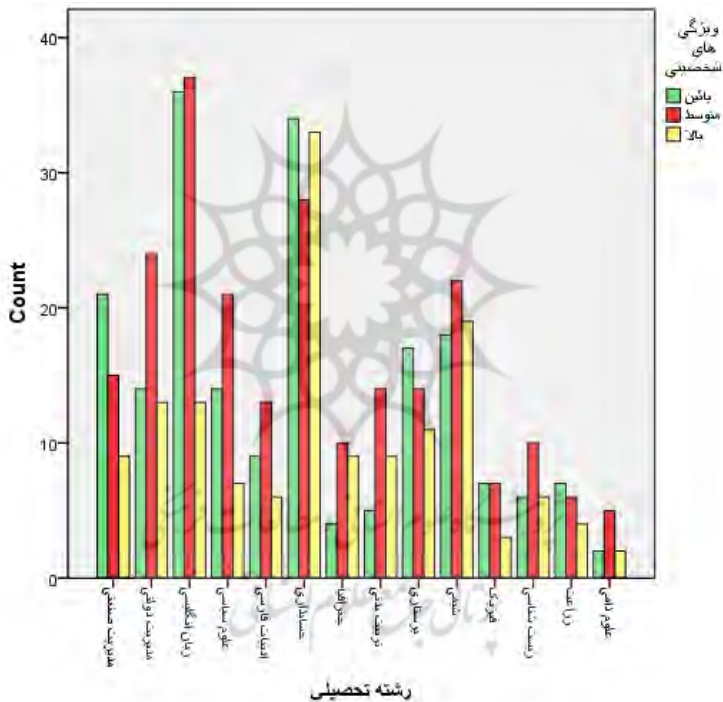
Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	30.176 ^a	26	.260
Likelihood Ratio	31.233	26	.220
Linear-by-Linear Association	3.053	1	.081
N of Valid Cases	564		
a. 5 cells (11.9%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.30.			

باتوجه به جدول (۱۰) و با توجه به سطح معنی داری مقدار χ^2 دو پیرسون که بیشتر از 0.05 می‌باشد نتیجه می‌گیریم که رابطه‌ای بین رشته تحصیلی و ویژگی‌های شخصیتی وجود ندارد.

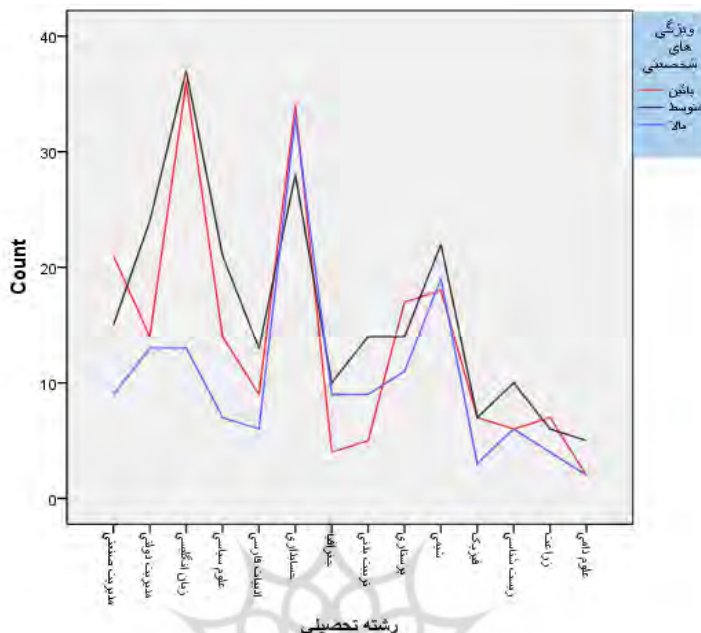
جدول (۱۱). جدول شدت رابطه بین رشته تحصیلی و ویژگی های شخصیتی

Symmetric Measures			
Nominal by Nominal	Phi	Value	Approx. Sig.
		Cramer's V	.164
N of Valid Cases		564	

باتوجه به جدول (۱۱) و با توجه به سطح معنی داری مقدار فی که بیشتر از 0.05 است، مشاهده می شود که شدت این رابطه نیز معنی دار نیست.

نمودار (۵). نمودار میله ای رشته تحصیلی و ویژگی های شخصیتی

نمودار (۶). نمودار خطی رشته تحصیلی و ویژگی‌های شخصیتی

نتیجه گیری و پیشنهادات

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد با توجه به مقایسه دانشجویان ترم اول و ترم آخر از نظر ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی مشاهده شد که بین دانشجویان در دو جامعه آماری تفاوتی دیده نشده و این نتیجه می‌تواند به این دلایل باشد:

۱. محتوای دروسی که در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود بیشتر جنبه تئوری دارد و این نمی‌تواند به تنهایی بر ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان تاثیر گذارد.

۲. اساتیدی که در دانشگاه‌ها تدریس می‌کنند در این زمینه آموزشی ندیده‌اند و برنامه‌ای از طرف آموزش عالی برای آموزش اساتید در این زمینه مشاهده نمی‌شود.

۳. برنامه‌های دانشگاه طوری تنظیم شده که نتوانسته است ویژگی‌های کارآفرینی را در دانشجویان تقویت کند. به هر حال همه این عوامل در کنار هم باعث شده است که تفاوتی از نظر ویژگی‌های کارآفرینی در دانشجویان مشاهده نشود.

همچنین با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌شود که اقداماتی به منظور اصلاح و بازنگری در برنامه‌های آموزشی برای تقویت قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان صورت پذیرد. لذا باید برنامه ریزی دقیق و منسجمی در زمینه آموزش کارآفرینی در دانشگاه صورت گیرد. در همین راستا پیشنهاد می‌شود:

۱- برنامه‌هایی در جهت تعیین محتوای دروسی که منجر به تقویت مهارت‌های کسب و کار می‌شوند یا به عبارتی ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی را در دانشجویان تقویت کند تدوین گردد.

۲- از تجربیات دانشگاه‌های سایر کشورها در زمینه آموزش کارآفرینی استفاده شود و تلاش‌هایی در جهت برگزاری دوره‌های آموزشی مشترک و تبادل تجربیات صورت گیرد.

۳- در زمینه تربیت مدرسان و اساتید آموزش‌های کارآفرینی توجهات جدی صورت گیرد.

۴- حمایت مالی از دانشجویانی که خواهان راه اندازی یا گسترش مشاغل کوچک هستند انجام شود که دولت و بانک‌ها می‌توانند در این امر به دانشگاه‌ها کمک کنند.

۵- در طراحی آموزش کارآفرینی، دانشگاه‌ها باید به نیازهای محلی و منطقه‌ای و نیز ویژگی‌های خاص دانشجویان خود توجه کنند و برنامه آموزشی متناسب با آن طراحی کنند.

۶- آزمون ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان در ابتدای سال و گروه‌بندی آنها بر اساس نیازشان به تقویت ویژگی‌های کارآفرینانه.

۷- آموزش دانشگاه باید در پرورش و تقویت ویژگی‌های کارآفرینی از طریق سمینارها، کنفرانس‌ها و همایش‌ها در تقویت هر چه بیشتر این ویژگی‌ها اقدام نماید.

پیشنادهایی برای تحقیقات آتی

در این قسمت با توجه به تجربیاتی که در دوران تحقیق به دست آمده است، روزه‌ها و رویکردهای جدیدی پیش روی محقق قرار گرفت که می‌تواند برای محققان آتی مورد استفاده قرار گیرد تا بتوانند تحقیقات غنی‌تر از گذشته ارائه دهند.

- ۱- بررسی تاثیر محتوای درسی و همایش‌ها و سمینارهای کارآفرینی در پرورش این ویژگی‌ها
- ۲- تاثیر نقش دولت در آموزش عالی و تقویت ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی
- ۳- مقایسه ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان پس از غنی سازی آموزش دانشگاه در رابطه با آماده سازی کسب و کار.

منابع:

- ۱- احمدپور داریانی، محمود (۱۳۷۹)، "کارآفرینی؛ تعاریف، نظریات والگوها"، تهران، انتشارات پردیس، ۵۷.
- ۲- بدری، احسان، (۱۳۸۵) "بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان"، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۴۹-۳۴.
- ۳- جعفرزاده، مرتضی، بازرگان، عباس، ۱۳۸۳، "تحلیل عوامل مؤثر در کارآفرینی دانش آموختگان دانشگاه تهران"، فرهنگ مدیریت، شماره هفتم، صص ۲۰۵-۲۵۴.
- ۴- حسینی، سید موسی، مرادپور، کیوان، (۱۳۸۷)، "زمینه‌ها وموانع توسعه کارآفرینی در ایران"، سایت سازمان همیاری اشتغال دانش آموختگان (www.jobportal.ir).
- ۵- رستمی، فرخنده. صالحی عمران، علی نقی (۱۳۸۶)، "آموزش عالی و پرورش روحیه کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه مازندران" همایش ملی آموزش عالی و کارآفرینی، دانشگاه سمنان، صص ۱۲-۱.
- ۶- زمانی، غلامحسین، مریم شریف زاده (۱۳۸۴)، "جنسیت و کارآفرینی؛ مطالعه موردی دانشگاه شیراز"، سمینار توسعه کارآفرینی و تجلیل از زنان کارآفرین، شیراز، صص ۱۰-۱.
- ۷- شفیع زاده، حمید (۱۳۸۶)، "آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی"، همایش ملی آموزش عالی و کارآفرینی، دانشگاه سمنان، صص ۱۲-۱.
- ۸- شیرزادی اصفهانی، هما و صمدی، پروین (۱۳۸۶)، "بررسی رابطه جو سازمانی مدرسه با روحیه کارآفرینی در دانش آموزان" فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، ش ۱۶، صص ۱۸۷-۱۴۶.

۹- صانعی، الهام، مصلح شیرازی، علی نقی (۱۳۸۶)، "توسعه و تقویت کارآفرینی در مراکز آموزش عالی جهت پرورش مدیران کارآفرین"، همایش ملی آموزش عالی و کارآفرینی، دانشگاه سمنان. ص ۱-۱۲

۱۰- عزیزی، محمد و همکارانش (۱۳۸۴)، "بررسی ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان"، پیام مدیریت، شماره ۱۴، ص ص ۱۹۰-۱۶۳

۱۱- عزیزی، م. (۱۳۸۲). "بررسی و مقایسه زمینه‌های بروز پرورش کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی". طرح پژوهشی. دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۱۲- کلاتری، صمد و همکاران، (۱۳۸۳)، "بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان در عرصه نشریات و مطبوعات"، نشریه علوم اجتماعی، شهریور ص ص ۴۵-۶۸

۱۳- مصلح شیرازی، علی نقی (۱۳۸۴)، "مقایسه ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه شیراز"، سمینار توسعه کارآفرینی و تجلیل از زنان کارآفرین، دانشگاه شیراز.

- 14-Baharun, R, Sheike Ahmad , F .. (2002) ,” Access to Human Capital in Entrepreneurship Education : A comparison of male and female students in Technical Disciplines” , A Kauntan National.sep. 30-33.
- 15-Brand statter, Hermann (1997).“ Be coming an entrepreneur – a question of personality structure?”journal of Economic Psychology 18 , 157-177.
- 16-Gurol, Y , Astan,N, (2006):”Entrepreneurial characteristics amongst university students,education + training” , vol.48,no.1,p.p 25-38.
- 17-Howard,s.(2004),”developing entrepreneurial potential in youth:The effects of entrepreneurial education and venture creation”university of south florida report,pp.3-17.
- 18-Littunen,Hannu, (2000).Entrepreneurship and the characteristics of entrepreneurial personality, International journal of entrepreneurial Behavior research.vol.6,no.6,pp.234-242.
- 19-Louw , L ; Van Eeden,S and Bosch , J. (2003). “ Entrepreneurial traits of undergraduate students at selected South African tertiary institutions”, international journal of entrepreneur behavior and research , Vol. 9 , no.1,pp 5-26.
- 20-McClelland, D.(1961).The Achieving Society; Princeton: NJ, Van Nostrand.
- 21-Postigo,S. (2002) “ Entrepreneurship Education in Argentina: The Case of Sananders University “ ; In Proceedings of the Conference Entitled , The Internationalizing in Entrepreneurship Education and Training ; Malaysia , pp.1-28.
- 22-Schumpeter, J.(1934).The Theory of Economic Development; Cambridge: Harvard.
- 23-shane,S.locke,E.collin,C(2003)”entrepreneurial motivation ,human resource management review”vol,13.pp257-279.